

СТАНОВИЩЕ

за дисертационния труд на Борис Руменов Панков

„Дума и понятие: Лудвиг Витгенщайн и Робърт Брандъм”

от доц. д-р Росен Люцканов, ИИОЗ-БАН

Представеният за присъждане на образователно-научната степен „доктор” по професионално направление 2.3 (философия) труд е с обем 180 нестандартни страници и включва увод, две глави, заключение, подробна библиография и две приложения (кратко въведение в терминологичния апарат, разработен в трудовете на Робърт Брандъм, и обобщено представяне на основните теории на понятията).

Заглавието на текста създава очакване за едно компаративно историко-философско изследване, изясняващо генетичните връзки и многообразните отношения между възгледите на Лудвиг Витгенщайн и Робърт Брандъм. Такова безспорно е необходимо, преди всичко защото (според цитираното в текста изказване на Джон Макдауъл) „човекът представен в картината на Брандъм и наречен „Витгенщайн” не е просто Витгенщайн, погледнат в различна светлина. Той е някой съвсем друг. Философ без особени прозрения [...] изцяло сътворен от Брандъм” (с. 138). Според мен текстът поне отчасти допринася за разбулването на образа на истинския Витгенщайн, на онзи, когото Брандъм не успява или дори отказва да види. Не това обаче е истинската му задача. В този смисъл, първоначалното ми очакване беше разочаровано, макар и по твърде приятен начин. Дисертационният труд без съмнение представлява не компаративно, а пълнокръвно концептуално философско изследване с редица нетривиални приноси моменти, които по-долу ще разгледам накратко. Те са постигнати благодарение на заявеното от автора изключително евристично разбиране, че макар философията и когнитивната наука да са самостоятелни дисциплини със собствена парадигма, не е възможно да постигнем правилно разбиране за природата на понятието, без да отчетем постиженията и на двете, „насочени към едно по-динамично разбиране за понятията, в което все по-голяма роля играе агентът, употребяващ понятието като част от общност на други такива агенти” (с. 155).

Както става ясно още от увода, присъствието на имената на Витгенщайн и Брандъм в заглавието е оправдано преди всичко по силата на факта, че те „осъзнават проблемите, с които се среща една репрезентационистка система на понятията, измежду които главни, но не единствени, са статичност на понятийния апарат, илюзорното представяне на значенията на думите като идеализирани същности и пренебрегване структурните особености на неточните понятия” (с. 4). В тази връзка бих изразил пълното си съгласие с констатацията на автора по отношение на водещите теории за понятията – „дори [те] да взимат под внимание въпроса за динамичната същност на понятията, никоя от тях не предлага задоволително обяснение на същността на тази динамика и в какво се състои тя” (с. 66-67). Без съмнение, както е показано в първа глава, Витгенщайн пръв систематично диагностицира тези проблеми и както посочва Панков, това се случва тъкмо в периода между написването на „Логико-философски трактат” и „Философски изследвания”. По повод на това бих искал да отбележа един съществен пропуск

от страна на автора. Използвайки достатъчна по обем, при това достатъчно представителна критична литература, Панков съвсем коректно скицира точките на разминаване между *Трактата* и *Изследванията*. За съжаление обаче, следвайки отдавна утвърдена в нашия философски контекст традиция, той пропуска да отдели нужното внимание на преходния период, отделящ „ранния“ от „късния“ Витгенщайн. В резултат от това той се лишава от възможността да анализира тъкмо прото-инференциалистката теория за пропозиционалните системи (Satzsysteme), която е представена в редица текстове от края на двадесетте и средата на тридесетте години – записаните от Вайсман разговори с представители на Виенския кръг, лекциите по философия на математиката, „Философска граматика“ и обемистия ръкопис, известен като TS213 (по класификацията на фон Врихт). Според мен тъкмо тези текстове (1) проблематизират идеята за драматичен поврат и подкрепят твърдението на автора, че „[п]ътят на Витгенщайн към разбирането за значението като употреба не се случва изведнъж“ (с. 23); (2) позволяват пълнокръвен анализ на концептуалната близост между Витгенщайн и Брандъм и съответно биха могли да допринесат за постигането на целите, заявени в уводната част на изследването; (3) имат пряко отношение към диагностицираните по-горе проблеми, пред които ни изправя статичното репрезентационистко разбиране за природата на понятията. Приемам горното като щрих, а не като критична бележка, т.е. като с нищо незадължаваща идея за допълнително разработване на темата в определена посока.

Друг момент в изложението, който според мен изисква задълбочаване и прецизиране е свързан с обсъждането на разбирането на Витгенщайн за логическите константи (с. 13). Първо, безспорно е, че „Витгенщайн поема по различен път от Фреге и Ръсел, когато става въпрос за съществуването на логическите обекти“. От друга страна обаче, не е вярно, че „останалите логически константи могат да бъдат дефинирани чрез отрицанието“ (единствените пропозиционални логически константи, които са експресивно пълни в смисъл, че позволяват дефинирането на всички останали, са чертите на Шефер и Пърс), а освен това е подвеждащо да твърдим, че за Витгенщайн „същността на логическите константи“ се свежда до това, че „те не съответстват на обекти, а са истинно-функционални“. Всъщност, истинностно-функционални са молекулярните пропозиции, съставени с помощта на логическите константи, доколкото тяхната истинност е функция на истинността на съставлящите ги елементарни пропозиции; според Витгенщайн самите логически константи не са логически функции, а оператори, доказателство за което е склонността им да „изчезват“ (verschwinden, вж. проп. 5.254 в *Трактата*).

По-нататък, изключително добро впечатление прави опитът на автора да развие автентичното Витгенщайново понятие за езикова игра. Опирайки се на идея на Роман Копитко, той посочва, че „две различни (и бинарно противоположни по цел) езикови игри могат да са актуални и валидни по едно и също време спрямо една и съща личност“ (с. 47). Това показва, че в общия случай езиковите значения не могат да бъдат детерминирани въз основа на една-единствена речева ситуация, че „думите, изразите и пропозициите не могат да бъдат контекстуализирани в една единствена езикова игра, но вместо това са разпръснати измежду много йерархично организирани игри“ (пак там). Според мен осъзнаването на този факт има изключително важни последици. Интересен е също опитът да се мотивира разглеждането на „частни“ езикови игри с един участник, при които на паметта е отредена ролята на външна опорна точка, позволяваща ни да „критикуваме собствените си постъпки, мисли, интенции и нагласи“ и по същество разрояваща субекта в (макар и непълноценна) „фиктивна общност“ (с. 58).

Втора глава също предлага редица интересни наблюдения, например по повод на прокараните паралели – между инференциалната семантика и „теорията за теорията“ (с. 70), или между специфичната Брандъмова версия на теорията за употребата и прагматистското разбиране за „пропозиционалната съдържателност“, развито от Пърс и Дюи (с. 132). Колкото проникателни, толкова и основателни са критиките на Панков срещу Брандъм – за това, че „Брандъм не обяснява ясно границата между действащото посредством нормите и процеса на тяхното налагане като норми“ (с. 78), за разликата между онова, което „просто е взето за истинно“ и онова, което „всъщност е истинно“, която очевидно не е сводима до „фундаменталната социална разлика между приписването на ангажираност (спрямо други) и подхващането им (лично)“ (с. 114). В обобщение може да се каже, че изложението във втора глава демонстрира вещо боравене с трудно проникваемия концептуален апарат, развит в трудовете на Брандъм.

В заключение бих искал да разгледам най-важният (поне според мен) приносен момент в дисертационния труд. В началото стана дума за това, че Панков целенасочено използва понятия, теории и идеи, почерпени от когнитивната наука, за решаване на проблеми, възникващи в полето на философската семантика. Пример за това е използването на паметта като своеобразна Архимедова неподвижна точка в процеса на интерпретация и производното фундаментално разграничение между „активна инференция (контекстуално релевантна в дадената ситуация) и потенциална инференция (присъстваща в паметта, като част от дадено понятие, но без контекстуална роля в конкретния случай)“ (с. 10). Наистина, когато мислим, ние използваме „мъгливи понятия“, чиято размитост се дължи на това, че е принципно невъзможно да удържаме едновременно всички материални или формални инференции, които детерминират значението им (с. 15). Това прави необходимо във всеки отделен случай да разграничаваме „активните когнитивни ходове“ които използваме „при тълкуването на вече припомненото“ от утаените в паметта пасивни инференции, което на свой ред поставя в нова светлина известния проблем за следването на правило и неговото скептично решение от страна на Витгенщайн (или по-скоро на Крипкенщайн) (с. 33). Използването на паметта в качеството на изходна точка в процеса на интерпретация е в състояние да реши и редица проблеми, които поражда моделът на Брандъм – например по отношение на ключовото понятие за норма (с. 139). По-нататък, същото разграничение има евристично значение и по отношение на теориите за понятията – грешката на класическата теория например, според Панков, се свежда до това, че „[в] нея всички инференциални връзки на дадено понятие се третираат като активни вместо пасивни, а гъвкавостта на понятията се крие в разграничението между активни и пасивни“ (с. 144). Систематично използвайки формулираното от самия него разграничение, Панков успява да снесе или заобиколи редица локално валидни и тъкмо поради това подвеждащи при тяхното абсолютизиране дихотомии – между „репрезентационизъм“ и „инференциализъм“, между „композиционалност“ и „холистичност“, а също и между различните теории за понятията, които са не самостоятелни теории, а по-скоро различни експликации на отделни аспекти на понятието „понятие“ (с. 151-152).

Мисля, че тук е мястото да направя една кратка езикова бележка. На места авторът се е отклонявал от възприетата словоупотреба без да посочи основания за това, например използвайки „натурални същества“ вместо „природни създания“ (с. 83), „наблюдателни понятия“ вместо „термини на наблюдението“ (с. 93), „примитивен“ вместо „първичен“ (с. 96) и т.н. В текста се срещат също плеоназми като „инференциални изводи“ (с. 69) и чуждици като „ексклузивен“ (с. 97). Преводът на „асертабилистът“ като „твърдящият“ (с. 115) е неприемлив,

тъй като става дума не за някой, който твърди нещо, а за пропонент на определен подход в рамките на семантиката. Ако текстът бъде публикуван като монография (решение, което бих подкрепил и приветствал), тези неточности е добре да бъдат коригирани.

Авторът е посочил две публикации по темата на дисертацията в български издания (едната от които електронна). Приложеният автореферат представя правдиво нейното съдържание, а приносите са коректно и изчерпателно формулирани.

Имайки предвид безспорните достойнства на дисертационния труд и посочените по-горе приноси моменти, убедено препоръчвам на членовете на Научното жури да присъдят на Борис Панков образователно научната степен „доктор“.

14.10.2014

София

/Р. Люцканов/